

Kirjallisuutta

tostaan likemmäs 200 verbiä, joilla automatiivinen käyttö on yksinomaista. Verbeistä osan sijoittuminen tähän ryhmään voi johtua aineiston rajallisuudesta, kuten Koivisto itsekin toteaa. Tämä koskee eritoten refleksiivishakuisia automatiiviverbejä, joilla ei NS:n esimerkkiaineistossa ole puhtaasti refleksiivistä käyttöä. Valtaosa puhtaasti automatiivisista verbeistä on passiivishakuisia, ja niille puhtaasti passiivinen tulkinta tuntuu monasti lähinnä teoreettiselta mahdollisuudelta. Jakson lopuksi Koivisto esittää joukon täsmennyksiä automatiivin käsitteeseen. Näihin täsmennyksiin ei voi olla kuin tyytyväinen, ja Koiviston melko tiukkaan johto-opilliseksi, deverbaaliseksi kategoriaksi rajoittama automatiivi-käsite on varmasti käyttökelpoisempi kuin se puhtaasti semanttinen määritelmä, josta itse kymmenen vuotta sitten lähdin liikkeelle.

Tähän täsmennettyyn määritelmään nojaten Koivisto toteaa myös semanttisen luokittelun yhteenvedossa, että automatiivista tilannetta ei ole olemassa, koska automatiivisuus on vain kielen tasolla esiintyvä ilmiö, jolla ei ole vastinetta kielenulkoisessa maailmassa. Tämä yhdistää sen passiiviin, kun taas refleksiivillä tällainen kielenulkoisen vastaavuus voidaan todeta. Passiivi ja automatiivi ovat siis kielen tasolla esiintyviä kausaatiotilanteen vaihtoehtoisia syntaktisia ja morfologisia rakenteita. Päätelmä on looginen, ja minun lienee se pakko hyväksyä, vaikka olenkin itse puhunut automatiivisista tilanteista (*event*) aktiivisten (*action*) vastapoolina ja käyttänyt tällöin automatiivia semanttisena kategoriana. Loppuluku (ennen sivun mittaista »Lopuksi»-lukua, jossa Koivisto vielä muistuttaa yksiselitteisten semanttisten rajojen vetämisen vaikeuksista) on erittäin hyvä yhteen veto *UtU*-verbien semanttisesta luokittelusta, ja siitä saa myös hyvän yleiskuvan kyseisestä johdostyyppistä. Lyhyesti esitetään myös merkitysfrekvenssejä, jotka ovat siinä mielessä suuntaa antavia, että aineiston esimerkkilauseiden perusteella ei liene mahdollistakaan (tuskin millään) päästä tyhjentävään luokitteluun; semminkin kun ryhmässä on runsaasti päällekkäisyyttä.

Vesa Koiviston tutkimus on perinpohjainen selvitys yhden verbijohdostyyppin semanttisista ominaispiirteistä. Erityisen ansiokas se on teoreettiselta tarkastelultaan refleksiivisyyteen liittyvän semantiikan ja derivaation käsitteiden täsmentäjänä.

ULLA-MAIJA KULONEN

Maistuuko »Sahlin olevaist»?

JAAKKO SIVULA *Sahlin olevaist. Lahden seudun murreasanasto*. VAPK-kustannus. Helsinki 1991. 234 s. ISBN 951-37-0557-9.

Jaakko Sivula on koonnut *Sahlin olevaist*-teokseen vanhaa murreasanastoa Hollolasta (ja Lahdesta), Asikkalasta, Heinolasta, Nastolasta, Orimattilasta, Kärkölästä, Koskelta Hl., Lammilta ja Padasjoelta. Aineisto on poimittu enimmäkseen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suomen murteiden sana-arkistosta. Varsinainen sanasto-osa käsittää 2 885 hakusanaa. Kussakin hakusannassa on tarpeen mukaan selitetty sanan merkitystä ja tavallisesti esitelty sanan murrekäyttöä myös lause-esimerkein. Lisäksi kirjassa on 11 hieman pidempää tekstikatkelmaa muutamasta alueen pitäjästä (yhteensä n. 12 sivua) sekä lyhyt selvitys litteeraatiosta ja keskeisistä murrepiirteistä (runsaat 2 sivua). Tekijän suunnitelmissa ollut laajahko katsaus vanhan murteen ja paikallisen nykypuhekielen piirteisiin on lopullisessa toteutuksessa jäänyt pois.

Alkusanoina tekijä toivoo, »että murreopasta voidaan käyttää eriasteisissa oppilaitoksissa oheislukemistona ja hakuteoksena ja että päijäthämäläiset kansankielen ja -perinteen sekä muun kotiseututyön harrastajat löytävät siitä virikkeitä» (s. 7). Tämä toivomus onkin oivallinen lähtökohta murreasanastolle: sen pitäisi pystyä tarjoamaan elämyksiä myös aivan tavalliselle ihmiselle, ehkä myös saada kiinnostumaan kotiseudusta ja siitä elämänpiristä, josta murre

kertoo. Kansanomaisuus saattaa olla kuitenkin myös vaikea lähtökohta; lukijakuntana »kansaa» on varmasti heterogeenisempi kuin vaikkapa joukko fennistejä.

Tunnen itse lukeutuvani tuohon Sivulan toivomaan lukijakuntaan, ja niinpä pohdinkin lukiessani erityisesti sitä, miten hyvin kirja sopii toivottuun tehtäväänsä, tavalliselle päijäthämäläiselle lukijalle.

Kirjan esimerkistö on valtaosin Hollolasta, minkä Sivula selittää johtuvan siitä, että Hollolasta on kerätty eniten aineistoa. Sivula kuitenkin toteaa, että »alue on ollut sanastoltaan melko yhtenäinen» (s. 230), joten hollolalainen sana on tavallisesti tuttu myös naapurimurteissa. Alueen sanasto onkin varsin yhdenmukainen, mutta varsinkin eräät leimalliset, usein toistuvat äänteelliset erot aiheuttavat varmasti sen, että osa päijäthämäläisistä lukijoista ei koe esimerkkejä omaksi murteekseen. Esimerkiksi orimattilalaisen lukijan voi olla suorastaan vaikea ymmärtää sellaisia kohtia kuin *tulintikkuluolahan se piletiär ranssil* ('tulitikkulaatikohan se pidetään uunin reunuksella', s.v. *ranssi*), koska diftongiutumisen ja *d:n* vastine *l* eivät yleensä kuulu orimattilalaiseen puheeseen. Kirjan Hollola-keskeisyyttä korostaa sekin, että jälkiosan 11 pidemmästä tekstikatkelmasta peräti neljä – vieläpä kaikkein pisimmät – on Hollolasta; Koskelta Hl. ja Lammilta ei ole näytettä lainkaan.

Murrekirjoihin ja murreanakirjoihin on ollut tapana liittää selvitys litteraatiosta ja keskeisistä murrepiirteistä. Varsinkin murrepiirteitä esitellään toisinaan hyvinkin yksityiskohtaisesti, kuten esim. Tammelan ja Nurmijärven murrekirjoissa (Lehtimäki 1989, Itonen 1989). Jonkinlaista kansanomaista sävyä tavoittelevissa murreteoksissa kielitieteellistä selvittelyä on huomattavasti vähemmän (esim. Granfors 1991) tai se on yritetty jotenkin kansankielistää (esim. Eskelinen 1985). Myös Sivula on valinnut murteen esittelyssä suppean linjan, jossa vain mainitaan muutamia piirteitä. Yhtä yksityiskohtaa – deminutiivijohdoksia – on kuitenkin esitelty hämmästyttävän laajasti, kun taas mm. diftongiutumisesta – hyvin keskeisestä piirteestä – ei ole mitään

mainintaa. Joitain erityisiä hollolalaisuuksia on taas esillä.

Suurin osa tavallisista lukijoista kaiketi ohittaa kielitieteelliset selvitykset tai niistä huolimatta ihmettelee esim. merkintöjä *ettei järim pulota* (s.v. *aamukahea*), ja *piessyk kusta piehä* (s.v. *aamuyö*) (lihavoinnit P. P.). Edellä mainituissa kohdin litteraatiota olisi voinut karkeistaa, kun kerran karkeistusta on joka tapauksessa tehty (s. 233). Äänne- ja muoto-opillisia erikoisuuksia olisi ollut parempi selostaa enemmän itse esimerkkien yhteydessä. Selvennystä kaipaisi mm. seuraaviin tapauksiin: *sool* ('se ol', s.v. *enämnen*) ja *noon* ('ne on', s.v. *haani*).

Kirjoittaja on ilmeisesti tarkoituksellisesti valinnut linjan, jossa sanojen merkityksenselityksiä tai muita kommentteja on niukalti (s. 232). On tietenkin oikein tarjota lukijalle oivaltamisen ilo, mutta toisaalta lukemisen kannalta voi olla kohtalokasta, jos kovin usein täytyy ponnistella ymmärtääkseen. Ainakin minä sain toisinaan kovastikin mietiskellä, enkä aina ymmärtänyt sittenkään. Mm. monien sanontojen ydin jäi välittymättä, esim. *Ol nii laiha ku henk-haukka* (s.v. *henkihaukka*), *Yhleksän yätä kurk hyhmiä hyppiää* (s.v. *hyhmä*). Yhä ihmettelen, mitä mahtaa tarkoittaa mm. *kurra* tai *pentyä*. Pohdin myös, onko joidenkin sanojen ymmärtäminen etenkin nuoren lukijan ongelma: ymmärtääkö vanhempi lukija keskimäärin paremmin esim. sanat *kaapekakku* (s.v. *rapsinpulla*) ja *onka*, joita itse en tajunnut ilman Nykysuomen sanakirjan apua?

Kommenttien vähäisyys tekee sanaston käyttämisen joskus hyvinkin työlääksi. Esimerkiksi hakusanassa *armo2* on mainittu lause »*Armovvarsiiten alla* (oli) *nyttiet*». Jos haluaa selvittää, mitä *nyttiet* tarkoittaa, pitää ensin pystyä päättelemään oikea hakusana *nyte*. Vähin palvelus lukijalle olisi ollut viittaus: ks. *nyte*. Käypä niinkin, että (ainakin minulle) vierasta sanaa ei ole selitetty eikä se myöskään ole hakusanana. Hakusanoiksi ei tietenkään ole ollut tarkoitukseen ottaa kaikkea mahdollista, mutta jo pienikin sananselitys riittäisi, tyyliin *veskunoit* 'luumuja' (s.v. *puoti*).

Ehkä yksi syy, miksi selityksiä on niin vähän, on se, että sanat ja sanonnat ovat kirjoittajalle itselleen niin tuttuja. Sivula selvästikin tuntee aineistonsa erittäin hyvin, ja hänellä näyttää olevan vankka tietämys myös entisajan maaseutukulttuurista. Murteen sanastoa kuvattaessa onkin luontevaa kertoa hieman myös vanhan ajan elämästä, siihen tapaan kuin esim. hakusanoissa *hara* ja *kirvesaita*. Tällaista tietoutta teoksessa voisi olla paljon enemmän; mm. sellaisia (vanhemmalle lukijakunnalle tuttuja?) käsitteitä kuin *itsellinen* olisi voinut tarkentaa.

Sivulalla on tapana sisällyttää myös selityksiinsä murrerunoja, jotka hän osoittaa lainausmerkein (tässä korvattu puolilainausmerkein): »Niist kuvisthan ne kävel niit ('mettäksiä' ja 'terrejä') *ampuamas*» (s.v. *kävellä*). Tapa tuntuu ihan hauskalta silloin, kun lukija ymmärtää selitykseen sisältyvän murrerunan. Mutta jos sana onkin vieras, käy helposti niin, että sen tulkitsee väärin: Kun *ahdinko*-hakusanan esimerkistöissä on lause »Siit se tul sellain ahlanko jos huoneeseen toi 'katittan' vyötettäväksi», saattaa lukija äkikseltään hahmottaa 'katittan' *karitsaksi* (kuten minulle kävi) tai vaikkapa *katiskaksi*. Lukijanhan pitäisi ymmärtää etsiä hakusana *katitsa*. Vai pitäisikö?

Kirjan käyttäjän kannalta keskeinen asia on hakusanojen muoto, joka vaikuttaa mm. siihen, mitä kirjasta voi löytää ja miten helposti etsiminen sujuu. *Sahlin olevaist* -teoksessa hakusanana on tavallisesti murremuodon äänteellisesti yleiskielistetty asu. Sen alapuolella on mainittu yleiskielinen sanavastine, jos sanan yleiskielinen merkitys on eri kuin murteessa (esim. murt. *kasvo* 'kasvu'). Murreasu käy yleensä ilmi vain esimerkkilauseista, mutta joskus se on kuitenkin mainittu erikseen (esim. *karvikainen*). Hakusanan äänteellinen yleiskielistäminen tuntuu keinotekoiselta sellaisissa tapauksissa, joissa sana ei ole lainkaan yleiskielestä tuttu (esim. *katitta* → *katitsa*, *öylöi* 'eilinen' → *eileinen*). Toisaalta on epäjohdonmukaista, että kaikkien sanojen äänneasua ei ole yleiskielistetty: esim. *arra* 'aura' löytyy vain kohdasta *arra*. Joskus hakusanaksi on

valittu rinnakkaisista murreasuista nimenomaan se, joka ei ole yleiskielinen, esim. *elli* 'eli' (murt. *elli* tai *eli*). Lukijan on siis hieman konstikasta omaksua teoksen hakusanasysteemi, mutta vaikea myös on väittää jotain muuta systeemiä ehdottomasti paremmaksi. Ehkä kuitenkin lukijaa palvelisi paremmin sellainen käytäntö, jossa kaikki hakusanat olisivat murreasuisia; sitä voisi täydentää erillinen yleiskielinen sanaluetelo, joka viittaa murrehakusanoihin (ks. esim. Granfors 1991).

Olen maininnut varsin monia erilaisia lisäyksiä, jotka mielestäni tekisivät kirjasta helpomman käyttää. Selityksien lisääminen kuitenkin kartuttaisi myös kirjan sivumäärää, ja toisaalta taas kovin suuri sivumäärän kasvu heikentäisi kirjan luettavuutta: tiilikiveen ei ole helppo tarttua. Voisiko tekstiä sitten jollain keinolla vastaavasti lyhentää? Yksi vaihtoehto olisi karsia hakusanojen määrää. Karsiminen olisi tietysti sääli, mutta toisaalta teos ei tällaisenaankaan pyri olemaan täydellinen sanastonkuvaus vaan valikoima; Sivula itse toteaa, että kaikkien sanojen kuvaus olisi tehnyt kirjasta ainakin kymmenen kertaa laajemman (s. 230). Mitkä sanat voisi jättää pois, on ongelmallista päättää, sillä jokainen sanatieto on tietysti sinänsä arvokas. Kaikki hakusanat eivät tosin ole yhtä antoisia: joissain ei ole lainkaan lause-esimerkkiä (esim. *heinämerssi*) ja joissain on »lause-esimerkinä» vain sana itse (esim. *henkikuula*). Sanojen harvinaisuus tai tavallisuus (miten se tulkitaankin) voisi olla yksi karsimiskriteeri, mutta tässä kohdin käytäntö näyttää jo nyt olevan se, että hyvin tavallisista sanoista (esim. verbeistä *olla*, *tulla*) esitellään lähinnä vain niiden omaperäistä, erikoista käyttöä. Hieman tilansäästöä voitaisiin ehkä saavuttaa joitain hakusanoja yhdistelemällä: esim. 'hankikeiliä' tarkoittavat *hankikannate*, *hankikanne*, *hankikantonen* voisivat olla saman hakusanan alla, kun ne joka tapauksessa ovat luetelossa peräkkäin.

Jos hakusanojen määrä olisi pienempi, voisi jäljelle jääviä sanoja käsitellä tarkemmin. Tällöin olisi mahdollista myös selvittää esim. rinnakkaisasujen yleisyysuhteita

(esim. *korja* ~ *korjo* ~ *korju*), joista nyt on kovin vähän tietoa. Esitystä olisi tarpeen laajentaa myös siten, että hakusanassa mainituista eri äänneasuista olisi jokaisesta vähintään yksi lause-esimerkki (vrt. esim. *ap-teekki*, *enste*, *kardemumma*, *kesäntö*, joissa esimerkkejä vain yhdestä mainitusta äänneasusta). Myös lisätieto sanojen käytöstä olisi tervetullutta: Onko sanaa *käärme* käytetty vanhastaan lainkaan, kun kerran *mato* on 'käärme'? Onko käpyä aivan yleisesti kutsuttu *käpyseksi*, sillä kohdassa *käpynen* on esimerkkinä vain sananlasku? Erityisen hyödyllistä olisi lisätä viittausten määrää tuntuvasti: kun kerran sekä *kinkeril* että *kinkeril2* tarkoittavat jotain muuta kuin 'kinkerit', miksi niissä ei voisi viitata hakusanaan *papistot* 'kinkerit'? Joitain viittauksia teoksessa toki onkin.

Lukukokemukseen vaikuttaa myös kirjan ulkoasu. Kotiseutuhenkiseen kirjaan olisi sopinut kansikuvan lisäksi muitakin valokuvia, joista ainakin vanhimmat lukijat voisivat tunnistaa tuttuja paikkoja, ehkä henkilöitäkin. Valokuvia korvaavat Irma Nissisen mainiot, humoristiset piirroksot, jotka siellä täällä mukavasti pysäyttävät sanaluettelon tasaisen virran. Jokaiseen piirrokseseen liittyy sanonta, mutta jostain syystä piirrosta ei ole sijoitettu sen hakusanan välittömään läheisyyteen, jonka esimerkistössä kyseinen sanonta on mainittu.

Olisi ollut kiintoisaa nähdä, millaiseksi *Sahlin olevaist* -teos olisi muotoutunut, jos se olisi ilmestynyt tekijän alkuperäissuunnitelmien laajuusena. Näin suppeamminkin toteutettuna teos on tarpeellinen: olen havainnut monen Lahden seudun asukkaan väheksyvän murrettaan, mutta tämä sanasto osoittaa, kuinka eloisaa alueen kieli itse asiassa on ollut. Valitettavasti enää kuulee vain harvoin sellaisia värikkäitä ilmauksia kuin esim. *Se ol aina kahvin ahkera* (s.v. *ahkera*). Antoisinta kirjassa onkin itse aiheisto, erityisesti monet sanonnat, jotka ovat makoisaa luettavaa jokaiselle, mutta erityisesti vanhan polven hollolalaisille.

PÄIVI PITKÄNEN

LÄHTEET

- ESKELINEN, UNTO 1985: Kieljkiärylöetä. Savolainen sanakirja. Kustannuskiila Oy. Kuopio.
- GRANFORS, HENRY 1991: Porilaist prohtaimist. Murrepakinoista sanakirjaksi. Satakunnan Kirjateollisuus Oy.
- ITKONEN, TERHO 1989: Nurmijärven murrekirja. Kotiseudun murrekirjoja 10. SKST 498. Helsinki.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1989: Tammelan murrekirja. Kotiseudun murrekirjoja 11. SKST 512. Helsinki.

Juhlakirja ja kartta

Kielitieteen kentän kartoitusta. Toimittaneet ESA ITKONEN, ANNELI PAJUNEN ja TIMO HAUKIOJA. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 39. Turku 1992. 225 s.

Esa Itkonen, Anneli Pajunen ja Timo Haukioja ovat toimittaneet artikkelikokoelman, joka teoksen esipuheen mukaan juhlistaa Itkosen 10-vuotisen apulaisprofessoriuden ohella Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhlaa. Teos on kuudentoista artikkelin kooste kielentutkimuksen laidasta laitaan¹. Ehkä vähän laajemminkin.

¹ Artikkelit ovat seuraavat: Raimo Anttila: Etymologiasta – esimerkiksi, Timo Haukioja: Eleistä ja niiden suhteesta kieleen, Tuomas Huomo: Kontrastiivinen tutkimus, kielitypologia ja sanajärjestys, Esa Itkonen: Arvovapauden vs. arvosidonnaisuuden ongelma kielitieteen historiografiassa, Esa Itkonen: 'Analogian' käsite ja sen rooli kognitiivisessa kielitieteessä, Esa Itkonen: Kielitieteen filosofian 'ikuisuuskyseisyys': havaintoja vuoden 1976 jälkeisestä keskustelusta, Kristiina Jokinen: Pragmatiikka ja dialogien hallinta, Tapio Korte: Pronominin kvasi-indikatorisesta tulkinnasta, Pirkko Kukkonen: Foneettiset poikkeamat afaattisessa puheessa, Martti Nyman: Kaukana ja